

Algas vabadusmonumentide õhkulaskmine

Virumaal algas vabadusmonumentide hävitamine 1940. aastal Rakveres septembri lõpul, kui lõhuti Palermo metsas asunud 1919. aastal punakaartlaste poolt mõrvatud 82 virumaalase ühishauale püstitatud mälestusmärk.

Rakveres levisid kuuldused, et uus punavõim kavatses kõik vabadusmonumendid, ka Rakvere vabadussamba oktoobripühadeks, s.o 6.-7. novembriks õhku lasta.

Rakvere vabadussamba saatus

Õöl vastu 21. oktoobrit ärataski Rakvere elanikke hiigeltugev plahvatus, mis pani majad vappuna ja aknaklaasid klirrisema. Plahvatus järgnes plahvatusele. Vaevalt küll keegi rakverlastest sel õöl magada sai. See, mis juhtus sel ajal vabadusmonumendi juures, oli kõigile masendav.

Õõ jooksul kostis kokku 22 plahvatust. Hommikul valgenedes tõttas peaaegu kogu linnarahvas vabadussamba juurde. Selle kallal käis kibe kiire lõhkumine.

Ühtki inimest ei lubatud purustatud sambale läheneda. Kohalesaabunud rahvahulk aeti

Peep Kärp
ajakirjanik

likes kohtades kapitalistide poolt "unustatud" mälestusmärgid. Elu nõuab nende kõrvaldamist... Need read on avaliku arvamuse südametunnistuse väljenduseks, mitte pole selleks noorte, veel kujunemata koolipoiste demonstratsioonid, mis aset on leidnud seoses Rakvere samba kõrvaldamisega."

Rakvere vabadussamba purustamine ja rusude laialivedu kestis mitu päeva. Eriti suurt agarust samba lõhkumisel näitas Viru-Kabalast pärit meremees A. Naaber, kes oli rahva omakaitse ülem ja üks aktiivsemaid kommuniste Rakveres.

Linna koolinoored püüdsid aga takistada samba hävitamist. Nad ei suutnud oma rahvuslikku meelsust vaos hoida ning noorusliku julgusega pandi samba lõhkumise peatamiseks toime meelevaldusi.

litsameest sööstis meie juurde. Üks neist röökis meeletus vihas: "Kõik arreteerida ja kinni viia!"

Teine miilits oli siiski tagasihoidlikum. Ta leppis ainult minu arreteerimisega, lastes poistel uue rühmajuhi all edasi minna.

Ülekuulamine NKVD-s

Mind viidi aga NKVD-sse, kus algas ülekuulamine. Mind süüdistati meeleavalduse organiseerimises mälestussamba lõhkumise vastu.

"Miks laulsite tööliisklassile vaenulikke laulu?" päriti ja pinniti.

Purgi-nimeline eestlasest tšekist ütles oma kaaslasel minu kohta: "Lase see kuradi siga kohe maha!"

Teine ülekuulaja püüdis aga mind hirmutada jutuga, et "meil pannakse ka 13-aastased seina äärde..."

Minu "süüd" ei suutnud aga NKVD kindlaks teha, sest ka kooliõpetajad astusid mu kaitseks välja ja tõendasid, et võimlemistundi on alati mindud lauluga. Öhtul vabanesingi NKVD küsisist."

Ott Valgma jutustas, et mälestussammaste lõhkumise vastu püüdsid koolinoored

arreteerimine ähvardusel kuritööpaigast kaugemale.

Sealt oli võimalik jälgida, kuidas pooljoobnud kurikaelte jõuk püüdis samba alaosa purustada. See polnud sugugi kerge töö. Lõhuti kangide ja vasaratega.

Eriti koolinoored jälgisid samba lõhkumist suure südamevaluga. Rakvere Gümnaasiumis seisis õppetöö. Nii õpetajad kui ka õpilased olid sedavõrd masenduses, et koolitööst ei tulnud midagi välja. Tütarlapsed nutsid. Seisti akendel ja jälgiti vandaalide hävitustööd. Asetses ju lõhutav monument koolimajast vaid paarisaja meetri kaugusel.

Hoolimata miilitsa ähvardustest tulistama hakata võttis iga õpilane siit kaasa kivikilukese kui püha reliikvia. Kogu vahejuhtumi koolinoortega tembeldas NKVD meelevalduseks ning olukorra lahendamiseks ja õpilaste päästmiseks tuli koolide direktoritel käia julgeolekus seletusi andmas.

"Irvitas töörahva üle"

Samba lõhkumisest kirjutas Punane Virumaa: "...See aktsioon oli selleks ette võetud, et just need mälestusmärgid ei irvitaks töörahva üle... Ja samuti pole mõeldav, et töörahvas säilitaks oma "korteris" - av-

Koolinoorte vastuakt-sioonid

Sellest jutustas 1942. aastal Rakvere kaubanduskeskkooli viimase klassi õpilane Ott Valgma:

"Rakvere mälestussamba lõhkumise teise päeva hommikul leppisid meie kooli õpilased omavahel kokku, et protestiks samba lõhkumisele meie klass kooli ei lähe. Nii ka tegime.

Osa meist läks tammikusse jalutama, osa jäi koju. See samm põhjustas õpetajate suure ärevuse. Nad saatsid välja käskjalad meid otsima. Polnud midagi parata, kolmandaks-neljandaks tunniks jõudsim kooli. Kogu kooli meeoleu oli rusutud ja kurb.

Järgmisel päeval oli meie klassil võimlemistund gümnaasiumi võimlas. Mind määrati rühmanemaks. Tee viis mööda mälestussambast, mida kirkade ja kangidega lõhuti.

Nüüd ei suutnud poisid enam vaikida ning samba lähedale jõudes pääsis valla võimas isamaaline laul. Kaks mii-

videldeldka randlehtede abil.

Nende tekst oli noorte endi koostatud, samuti paljudamine ja levitamine. See sündis suure saladuskatte all. Vähesed teadsid, kes olid lendlehtede koostajad ja paljundajad.

Koolinoorte koostatud ja levitatud lendlehtede arv ulatus 400-500.

Valgma meenutas, et kui NKVD nende tegevuse lendlehtede levitamises avastas, arreteeriti kuus koolinoort.

Üle eesti ühtemoodi

Eespool toodu on näide vaid ühe kooli õpilaste vastu-tegevusest kommunistliku süsteemi kehtestamisel Eestis.

Samuti käitusid ka paljude teiste koolide vanemate klasside õpilased, kes oma antikommunistliku tegevuse pärast arreteeriti ja saadeti Siberi orjatoolaagrisse.

Kandes "karistus" Džezkzagan'i vasekaevanduslaagris, kohtusin seal mitme koolipoisiga Paidest, Viljandist, Pärnust ja teistest Eestimaa linnadest, kes toodi sinna pikaajalisele sunnitööle.

MEENUTUS

Teine ülekuulaja püüdis aga mind hirmutada jutuga, et "meil pannakse ka 13-aastased seinäärde."

Ott Valgma mälestustest